

حضرت باقر (ع) از قرآن

در مراسم تجلیل از فضیلت

بسم الله الرحمن الرحيم

قرآن اساسنامه‌ی حیات مسلمان است. انسان‌ها اگر بخواهند نظام مند و سعادتمند باشند، باید سراغ قرآن بروند. «ان هذا القرآن یهدی للتی هی اقوم». پیغمبر هم ترغیب می‌کند که: «رو به قرآن بیاورید و در تمام تاریکی‌های زندگی، چراغ را از قرآن بجویید. اگر قرآن کسی را شفاعت کرد، شفاعتش پذیرفته است و اگر علیه کسی سعایت کرد، پذیرفته است.» مبادا قرآن علیه شما گزارش دهد!

مسئله‌ی ظاهر و باطن قرآن، یکی از اساسی‌ترین مطالبی است که پیغمبر اسلام از روز اول مسلمانان را متوجه آن کرد و به ایشان هشدار داد که تنها به ظاهر قرآن بسنده نکنند، زیرا قرآن دارای باطن نیز هست. در زمان امام باقر (ع)، از حضرت سؤال شد که مقصود پیغمبر از ظاهر و باطن قرآن چیست؟ حضرت فرمود: «ظهوره تنزیله و بطنه تاویله.» یعنی ظاهر قرآن تنزیل آن است و باطن قرآن تاویل آن. اگر بنا بود، ما قرآن را با همین ظاهر سطحی بنگریم، قرآن امروز مرده بود.

بعضی خیال می‌کنند قرآن قید تاریخ دارد. یعنی چون احکامی خاص دارد که مرتبط با اشخاص خاص و شرایط خاص هستند، آن شرایط که منقضی شد، احکام هم منقضی است. در حالی که این گونه نیست. پیغمبر اکرم می‌خواهد بر این نکته تأکید کند که بسنده کردن به ظاهر درست نیست. رسالت قرآن در همین باطن آن است. این بطن چیست؟ خیلی‌ها خیال می‌کنند که مسئله‌ی بطن از امور بسیار صعبی است که فهم آن فقط کار معصومین است. اگر این طور بود، پیغمبر اکرم مردم را به فهم آن تشویق نمی‌کرد. اگر این طور بود، امام باقر توضیح نمی‌داد که بطن یعنی چه. این را برای همگان می‌گویند؛ یعنی مفاهیم عامی در بطن این آیه است که باید شما متوجه آن مفهوم عام باشید. باید از این قضیه‌ی شخصی که در آیه آمده است، به یک مفهوم عام برسید.

مشرکین تشکیک می‌کردند در این که آیا می‌شود پیغمبر که رسول خداست، بشر باشد. خداوند در سوره‌ی نحل، آیه‌ی ۴۳

می‌فرماید: «و ما ارسلنا من قبلك الا رجالا نوحی الیهم فسلوا اهل الذکر ان کتم لا تعلمون.» در این آیه، مخاطب مشرکین هستند، و مورد سؤال و تشکیک، مسأله‌ای است در رابطه با معارف؛ راجع به نبوت که آیا بشر می‌تواند پیغمبر باشد یا نه؟ اهل کتاب که در این جامه‌ی خند یهودیان و مسیحیان هستند؛ به ویژه یهودیانی که هم جوار اعراب بودند. خداوند می‌خواهد به مشرکین بگوید که تشکیک شما با یک مراجعه رفع می‌شود. یعنی شما راجع به تاریخ انبیا و صفات انبیا چیزی نمی‌دانید، چون جاهل هستید. پس از کسانی که در این زمینه علم و آگاهی دارند، پرسید که آیا پیغمبر ان شما بشر بودند تا ایشان به شما بگویند که هر چه پیغمبر آمده، بشر بوده است. این مشکل خاصی است که در صدر اسلام مشرکین در آن تشکیک کردند. این آیه راه‌حلی نشان داده است. اصلاً برای چه در قرآن ثبت شده است؟ این آیه پیام دارد. گرچه در مورد خاصی است، اما یک پیام کلی دارد. چگونه این پیام به دست می‌آید؟ خصوصیتی که در این آیه وجود دارند، طبق قانون ضرب و تقسیم منطقی، به دست می‌آیند. قانون ضرب و تقسیم، هم در اصول مطرح است و هم در منطق. یعنی برای این که شما آن ملاک واقعی را به دست آورید، بروید سراغ این خصوصیتی که در این کلام است. ببینید کدام یک از این خصوصیات در هدف این کلام دخالت دارد و کدام یک از این خصوصیات دخالت ندارد. آنچه دخالت ندارد را حذف کنید و بعد نتیجه‌ی آن را ببینید. پیام کلی همان است.

موقعی که به مشرکین دستور داده شد که در این زمینه به اهل کتاب رجوع کنید، آیا مشرکین «بما انهم مشرکون» موضوع خطاب است یا «بما انهم جاهلون»؟ پس شرک دخالت ندارد. آنچه که موضوعیت دارد، جهل است. و اما مسئله‌ی شک در نبوت و این که بشر می‌تواند پیغمبر باشد یا خیر. آیا پرسش و

سببقت قرآنی

شک مخصوص به این موضوع است یا هر موضوعی که مجهول باشد، اعم از این که از اصول دین باشد یا فروع دین، می تواند مورد شک و پرسش قرار گیرد؟ قطعاً این موضوع شامل همه ی موارد است.

وقتی که قرآن ارجاع می دهد به اهل کتاب، آیا اهل کتاب «بما انهم یهود» و «بما انهم نصارا» موضوعیت دارند یا «بما انهم عالمون»؟ معلوم است که به جهت عالم بودن به آنان ارجاع داده شده است. نتیجه این شد که هر جاهلی در هر مسأله ای که نمی داند، باید به دانایان آن علم رجوع کند. در حال حاضر این موضوع به صورت یک قانون درآمده است. شما به یک مرجع تقلید می گوئید، به چه دلیل باید عامی از شما تقلید کند؟ می گوید: «لقوله تعالی فسئلوا اهل الذکر ان کتم لا تعلمون». پس این آیه رسالت و پیام همگانی دارد و این بطن قرآن است. «و انزلنا الیک الذکر لتبین للناس ما نزل الیهم ولعلمهم یتفکرون» [نحل/ ۴۴]. یعنی ما قرآن را بر تو فرستادیم اما وظیفه ی تو این است که قرآن را بر مردم تبیین کنی. پیغمبر دو وظیفه داشت؛ یکی ابلاغ، و دیگری بیان. یعنی کار پیغمبر فقط این نبود که وحی را از این دست بگیرد و از آن دست تحویل دهد. ایشان می باید، این وحی را که تحویل گرفته بود، با تبیین و بیان برای مردم روشن می کرد. آن وقت

وظیفه ی مردم این است که بیندیشند.

حالا بحث این است که آیا پیغمبر اکرم نسبت به تمام مبهمات و مجملات قرآن تبیین و تفسیر دارد یا ندارد؟ بین محققان در این باره اختلاف هست. اغلب محققان بر این باور هستند که پیغمبر تمام مبهمات و مجملات قرآن را تبیین کرده است. ابن مسعود می گوید، رسم پیغمبر اکرم این بود که روزانه ده آیه مطرح می کرد. پیغمبر سه کار انجام می داد: کار اول پیغمبر، تلاوت آیه بود؛ یعنی به این گروه یاد می داد که چگونه الفاظ را تلاوت کنند و این وظیفه ی اول ایشان بود. کار دومی که پیغمبر انجام می داد، تبیین یعنی تفسیر بود تا هیچ نقطه ی ابهامی برای بزرگان صحابه نماند. کار سومی که پیغمبر انجام می داد، «طبق نقل ابن مسعود»، نحوه ی استنباط از آیات بود. یعنی پی بردن به بطن و استخراج قواعد کلی. پس پیامبر سه کار انجام می داد: کار اول به عنوان مقری، کار دوم به عنوان مفسر و کار سوم به عنوان مربی، مجتهد و مستنبط. صحابه ای که پیغمبر تربیت کرد، همین کار را می کردند. ابن مسعود وقتی که به کوفه اعزام شد، هر سه کار را انجام می داد. اولاً مقری درجه ی اول در کوفه بود و بعد مفتی و مجتهد بود و در تمام

الحکام به او مراجعه می کردند. ثانیاً مفسر بود.

در ۶۰۰ صفحه در قطع وزیری منتشر شده است. مقدمه ای کوتاه دارد و عنوان های پنج بخش آن عبارتند از: آیا برای قرآن مصادری وجود دارد؟، قرآن و فرهنگ های معاصر نزول، توهم اختلاف و تناقض، آیا در قرآن مطالب مخالف علم، تاریخ یا ادبیات و... وجود دارد؟ و قصه های قرآنی.

تا اوایل قرن اول این روش و شیوه متداول بود. یعنی استادانی مثل صحابه ی بزرگ، ابن مسعود و شاگردان او، هر سه وظیفه را بر عهده داشتند. این سه وظیفه با هم گره خورده بودند. یعنی استاد قرائت، فتوا هم می داد و تفسیر قرآن هم می کرد. ولی بر اثر عواملی، از قرن دوم این سه وظیفه تفکیک و قراء، مفسرین و مفتیان از هم جدا شدند. این خود داستانی دارد که من وارد آن نمی شوم. حال شما به داستان مقری بودن ابن مسعود توجه کنید.

التفسیر والمفسرون فی ثوبه القشيب

این کتاب در دو جلد و ۵۸۸ صفحه، در قطع وزیری توسط «دانشگاه علوم اسلامی رضوی» منتشر شده است. استاد در این اثر خود، پس از مقدمه ای کوتاه، به مباحث زیر پرداخته است: مباحثی مفهوم شناسانه در مورد واژه ی تفسیر و مباحثی پیرامون آن، مراحل پنج گانه ی تفسیر و روش های تفسیری، مباحث واژه شناسی تفسیر و تفاوتش با تأویل و ترجمه، بررسی پنج مرحله ی تفسیر، تفسیر بالمأثور، تفسیر اجتهادی، بررسی چهارده اثر مهم از تفاسیر روایی شیعه و سنی، تفاوت میان تفسیر و تأویل و...

ابن مسعود کسی را تعلیم قرائت می داد. او خواند «اللفقراء والمساکین» یعنی الف را مد نداد. ابن مسعود متغیر شد و گفت: نه این طور نخوان، چون پیغمبر اکرم این لفظ را با مد می خواند. یعنی همان گونه که از پیغمبر دریافت کرده بود، تحویل می داد. این جا این نکته برای بنده خیلی جالب است که بعضی تشکیک می کنند، این اصول فن قرائت از مبتدعات است؛ خیر، این ها از ماثورات است. این ها از چیزهایی هستند که به معصوم تعلق دارند. الان قرائت پیامبر و امیر المؤمنین مضبوط هستند و نقل شده اند. البته زیاده روی هایی نیز در این زمینه شده است. مثل ادغام کبیره که به فن قرائت و تجوید مربوط است و امروز برای زیبایی به کار می رود. منابع و مصادری درباره ی قرائت و تفسیر در اختیار داریم که ارزش تعالی قرآن را روشن می کنند. امیدوارم، کسانی که راجع به مسائل تلاوت، قرائت و حفظ قرآن اهتمام می ورزند، در پی این مسائل هم باشند.

التفسیر الاثری الجامع

این اثر نیز در ۴۱۶ صفحه، در قطع وزیری، توسط «مؤسسه ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» منتشر شده است.

تفسیر حاضر، شامل مقدمه و تفسیر سوره ی حمد است و به مباحثی همچون فضائل قرآن، تفسیر و تأویل، سلامت قرآن از تحریف، تفسیر اثری در مراحل اولیه، آفات تفسیر، حروف مقطعه، نقد آثار و روایت تفسیری بر کرسی امتحان، فضیلت سوره ی حمد، روایات رسیده در مورد قرائت سوره ی حمد، نظم بدیع سوره، استعاذه، بسمله، تفسیر سوره ی حمد، ذکر آمین و... پرداخته است.

گزارشی از تألیفات قرآنی استاد معرفت

... پس از نیم قرن زیستن با قرآن

التمهید فی علوم القرآن

این کتاب در موضوع علوم قرآن و در شش جلد به رشته ی تحریر درآمده است. چاپ دوم آن توسط «انتشارات اسلامی»، وابسته به «جامعه ی مدرسین حوزه ی علمیه ی قم» منتشر شده است. استاد معرفت در این مجلدات شش گانه، به بررسی مباحث زیر پرداخته است:

الوحي والقرآن، تاریخ القرآن، قرائت، نسخ، محکم و متشابه، اعجاز قرآن، اعجاز علمی و اعجاز تشریحی.

تلخیص التمهید

این کتاب در ۵۲۷ صفحه و در قطع وزیری، توسط «چاپخانه ی مهر» منتشر شده است. این اثر در واقع خلاصه شده ی مباحث سه جلد اول از کتاب «التمهید فی علوم القرآن» است که در آن، موضوعات مورد بحث عبارتند از: پدیده ی وحی، نزول قرآن، آغاز نزول قرآن، تاریخ قرآن، توحید مصاحف در عهد عثمان، سیر تطور و شکل گیری قرائات، داوری در موضوع قرائات، ناسخ و منسوخ در قرآن، محکم و متشابه در قرآن و حقیقت تأویل.

علوم قرآنی

این کتاب خلاصه و بازنویسی مباحث علوم قرآنی استاد در

شبهات و ردود حول القرآن

این کتاب توسط «مؤسسه ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» و

شش جلد کتاب «التمهید» و «صیانه القرآن من التحریف» است که توسط «مؤسسه‌ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» در ۴۹۰ صفحه و در قطع وزیری، به فارسی منتشر شده است.

تاریخ قرآن

این کتاب شامل مباحث پدیده‌ی وحی، نزول قرآن، جمع و تألیف قرآن، قاریان و قرائات هفت گانه، رفع شبهه‌ی تحریف و ترجمه‌ی قرآن است که توسط «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها» (سمت)، در ۲۱۶ صفحه و در قطع وزیری، به فارسی منتشر شده است.

علوم قرآنی

در این اثر، مباحث زیر مورد بحث واقع شده‌اند: قاریان و قرائات هفت گانه، حجیت ظواهر قرآن، دلالت در قرآن، وجوه و نظائر در قرآن، محکم و متشابه، نسخ در قرآن، اعجاز قرآن، قصص قرآن، سوگندهای قرآن، مثال‌های قرآن.

این کتاب توسط «مؤسسه‌ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» و «سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاه‌ها» (سمت)، در ۳۲۷ صفحه و در قطع وزیری، به فارسی منتشر شده است.

تفسیر و مفسران

این کتاب ترجمه‌ی «التفسیر والمفسرون» است؛ با این تفاوت که استاد معرفت برخی از مباحث گذشته را مورد تجدید نظر و اصلاح یا تعمیم قرار داده است. همچنین در این مجموعه، مباحثی مانند معرفی تعداد زیادی از مفسران که در طبقه‌ی تابعان تابعان می‌باشند و بحث داستان سرایان در آفات روایات تفسیری و تفسیر موضوعی و بحث تفاسیری که بر حسب ترتیب نزول تدوین یافته‌اند، اضافه شده‌اند. این کتاب نیز توسط «مؤسسه‌ی فرهنگی انتشاراتی التمهید»، در دو جلد و در قطع وزیری منتشر شده است.

آموزش علوم قرآنی

این کتاب به زبان ساده و آموزشی و با هدف تدریس در سطوح پائین درس‌های حوزوی و مدرسه‌ها و کانون‌های قرآنی تألیف شده است. «مؤسسه‌ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» نیز ناشر آن است و در ۱۹۰ صفحه در قطع وزیری به بازار نشر عرضه شده است.

تناسخ الارواح یا: بازگشت روح

این کتاب شامل مباحث زیر است:

تناسخ‌یون چه می‌گویند: خلاصه‌هایی از مکتب‌های قدیم، تفصیل مکتب عصر حاضر، انگیزه‌ی بازگشت ارواح، کافی نبودن یک تجسید، روح چگونه بازگشت می‌کند، چرا گذشته را به یاد نداریم، نعمت فراموشی، در زندگانی روحانی، بررسی دلیل‌های نامبرده در شش قسمت، ابطال فرضیه‌ی بازگشت روح بر اساس فلسفه‌ی موجود... این مجموعه توسط «چاپخانه‌ی مهر»، در ۲۶۹ صفحه و در قطع رقعی منتشر شده است.

ولایة الفقیه ابعادها و حدودها

این کتاب دارای دو مقصد است: مقصد اول، در اثبات ولایت مطلقه‌ی فقیه و مقصد دوم، در نظام حکومت اسلامی. ناشر این کتاب «مدرسه‌ی عالی شهید مطهری» است که همراه با کتاب «مالکیه الارض»، آن را در ۱۴۰ صفحه و در قطع رقعی منتشر کرده است.

ولایت فقیه

در این مجموعه مباحث زیر بررسی شده است: حکومت دینی، امامت در مکتب تشیع، تبیین مفهومی ولایت مطلقه‌ی فقیه، نقش بیعت در عصر حضور و غیبت، پشتوانه‌ی نظام در حکومت اسلامی، مبانی مشروعیت ولایت فقیه، مناصب ولی فقیه، ولایت تشریحی و ولایت تکوینی. این کتاب توسط «مؤسسه‌ی فرهنگی انتشاراتی التمهید» در ۱۹۲ صفحه و در قطع وزیری منتشر شده است.

صیانت القرآن من التحریف

این کتاب توسط «انتشارات اسلامی»، در ۳۲۱ صفحه و در قطع وزیری منتشر شده است. عنوان‌های فصل‌ها عبارتند از: تحریف در لغت و اصطلاح، خلاصه‌ی دلایل ما بر باطل بودن شبهه‌ی تحریف قرآن، تصریحات بزرگان شیعه از قول به تحریف، موضع مادر برابر گروه منقرض شده‌ی اخباری، تحریف در کتاب‌های عهدین، نگاهی گذرا و سریع بر تاریخ عهدین، مسأله‌ی شباهت گذشته و حاضر، تحریف قرآن نزد حشویه‌ی عامه، تحریف در دیدگاه گروه منقرض شده‌ی اخباری، گمانه‌های مؤلف کتاب «فصل الخطاب»، هزار حدیث و حدیث. برای تنظیم این گزارش مختصر، از «فصل نامه‌ی بینات»، ویژه‌ی نکوداشت آیت الله معرفت، استفاده شده است.

